

JADID ADIBLARI SIYMOSIDA MA'RIFATPARVARLIK

Ergashova Elinura Baxtiyor qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakati vakillarining ma'rifatparvarlik g'oyalari, ularning o'z davri jamiyatida tutgan o'rni va xalqni uyg'otish yo'lidagi xizmatlari yoritiladi. Shuningdek, jadid adiblari asarlarida ilgari surilgan ma'rifat, milliy o'zlik va taraqqiyot masalalariga to'xtalinadi.

Kalit so'zlar: Jadid, jadidchilik, ma'rifat, yangilanish, islohot, Abdulla Avloniy, Cho'lpon, Fitrat.

Abstract: This article examines the enlightened ideas of the Jadid movement, their role in the society of their time, and their contributions to the awakening of the people. It also discusses the issues of enlightenment, national identity, and development put forward in the works of Jadid writers.

Keywords: Jadid, Jadidism, enlightenment, renewal, reform, Abdulla Avloni, Chulpan, Fitrat.

Kirish

XX asr boshlarida O'rta Osiyo xalqlari, xususan, o'zbek xalqining ijtimoiy-siyosiy hayotida yangi davr boshlandi. Bu davrda jadidchilik deb nom olgan ma'rifatparvarlik harakati yuzaga keldi. Jadidlar xalqni zulmatdan nurga, johillikdan ilmga chorlab, taraqqiyotning yagona yo'li — ma'rifat ekanini uqtirdilar. Ular o'z asarlari, maktablari va jamoat ishlari orqali millatning uyg'onishiga xizmat qildilar.

Jadidchilik harakati va uning mohiyati

Jadidchilik — bu o'z davrida yangilanish, islohot, millatni zamon bilan hamnafas qilish g'oyasini ilgari surgan harakat edi. “Jadid” arabcha “yangi” degan ma'noni anglatib, XIX asr oxiri XX asr boshida Turkiston, Kavkaz, Qrim, Tatariston hayotida muhim ahamiyat kasb etgan ijtimoiy-siyosiy, ma'rifiy masaladir. Jadidlar eski, samarasiz ta'lim tizimini tanqid qilib, yangi — dunyoviy fanlarni o'rgatadigan “usuli jadid” maktablarini tashkil etdilar. Ularning asosiy maqsadi xalqni savodsizlikdan, turg'unlikdan qutqarish, millatni ilm, fan va madaniyat orqali rivojlantirish edi.

Jadidchilik dastlab XIX asrning 80-yillarida Qrimda Ismoil G'asprinskiy rahbarligida qrimtatarlar o'rtasida vujudga kelgan.

Jadidlar orasida yetuk olimlar, sanoat va ziroatchilik sohalarining zamonaviy bilimdon mutaxasislari, madaniyat arboblari yetishib chiqib, yurti obod va mustaqil ko'rishni orzu qildilar va shu yo'lda kurashdilar.

Jadid adiblari va ularning ma'rifatparvarlik g'oyalari

Jadidchilikning asosiy g'oya va maqsadlari quyidagilar edi:

- Turkistonni o'rta asrlarga xos qoloqlik va diniy xurofotdan ozod etish, shariatni isloh qilish, xalqqa ma'rifat tarqatish.

• Turkistonda muxtoriyat hukumatini barpo etish uchun kurash, Buxoro va Xivada konstitutsiyaviy monarxiya va parlament, keyinchalik demokratik respublika tizimini o'rnatish orqali ozod va faravon jamiyat qurish, barqaror milliy valyutani joriy qilish va milliy qo'shin tuzish.

Jadid adiblari orasida Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi buyuk siymolar bor edi. Ularning barchasi adabiyot, matbuot va ta'lim orqali xalqni uyg'otishga intildilar. - Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida yoshlarni ilm olishga, halollik va vatanparvarlikka chorlaydi. U "Ilm – hayot chirog'i" degan g'oyani ilgari suradi.

- Mahmudxo'ja Behbudiy esa "Padarkush" dramasida jaholat va nodonlik oqibatlarini ko'rsatadi. U uchun eng katta dushman — bilimsizlik edi.

- Fitrat o'z asarlarida xalqni siyosiy va ma'naviy ozodlikka da'vat etadi. U "O'qish, o'rganish, fikrlash–millatning najoti" deya ta'kidlaydi.

- Cho'lpon esa o'z she'rlari va "Kecha va kunduz" romani orqali millat ruhiyatidagi uyg'onish, ozodlik va ma'rifat masalalarini badiiy shaklda yoritgan.

Ma'rifatparvarlikning ijtimoiy ahamiyati

Jadidlar ma'rifat orqali xalqni uyg'otish, millatni dunyo xalqlari qatorida taraqqiy ettirishni orzu qildilar. Ular uchun ta'lim-tarbiya eng muhim masala edi. Shuning uchun ular yangi maktablar, darsliklar, gazetalar tashkil etib, ma'rifatni ommaga yoyishga harakat qildilar. Jadidlarning g'oyalari keyinchalik O'zbekiston mustaqillikka erishishida ham ruhiy manba bo'lib xizmat qildi. Bugungi kunda ularning merosi yosh avlodni milliy g'urur va ma'naviyat ruhida tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

Xulosa

Jadid adiblari o'z hayoti va ijodi bilan xalqni ilm, ma'rifat va milliy uyg'onish yo'liga boshlagan buyuk ma'naviy siymolardir. Ularning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Ma'rifatparvarlik — bu xalqni ezgulikka, taraqqiyotga eltuvchi yo'ldir. Shunday ekan, jadidlar merosini o'rganish va ulardan ibrat olish har birimizning burchimizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2011.
3. Fitrat A. Adabiyot qoidalari. – Toshkent: Fan, 1990.
4. Cho'lpon A. Kecha va kunduz. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2000.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Esanov F.D. Jadidchilik harakatining vujudga kelishi va uning ijtimoiy-falsafiy ahamiyati. Kyberleninka.ru, 2025.

7. A'zamxo'jaev S. Turkiston muxtoriyati: Milliy demokratik davlatchilik qurilishi tajribasi.

Ma'naviyat, 2000.

